

Νείθαν Μπράουν

Απόλυτη Αλλοτρίωση

Προλογικό σημείωμα

Το κείμενο του Νείθαν Μπράουν [Nathan Brown] που δημοσιεύουμε θα μπορούσε να συνοψιστεί στο ερώτημα της ιστορικής τροχιάς, του «story arc», της νεωτερικότητας και των κινήσεων που εντός της δείχνουν, έδειχναν, ή θα μπορούσαν να δείξουν, πέραν των ορίων της. Όπως σημειώνει και ο συγγραφέας, ότι διακυβεύεται σε αυτό το ερώτημα δεν συμπίπτει επουδενί με την αποτίμηση που κάνει κανείς για την έκβαση που μπορεί να έχει ο ένας ή ο άλλος αγώνας. Συμβαίνει, όμως, ότι είναι ενδεχομενικό σε μια δοσμένη κλίμακα ανάλυσης, να μετασχηματίζεται εκ των υστέρων σε αναγκαίο, ιστορικό προϊόν καθώς θεματικοποιείται ως αντικείμενο έρευνας που αφορά ευρύτερες ιστορικές κλίμακες. Από τους συγκεκριμένους αγώνες και αντιθέσεις κάθε είδους μέχρι τους κύκλους αγώνα και από εκεί στην ίδια την ιστορική κίνηση που λέμε «κεφάλαιο» όπως αυτή δύναται να περιοδολογηθεί, η ιστορία, εντέλει, ως αποτέλεσμα του κοινωνικού ανταγωνισμού που τη διαπερνά, ξεδιπλώνεται ως πεδίο διαιώνισης και συσσώρευσης της ανελευθερίας. Οι ίδιοι οι βαθμοί ελευθερίας που υπάρχουν —οι λεγόμενες ιστορικές δυνατότητες για την ανθρώπινη χειραφέτηση— σε μια δοσμένη στιγμή της ιστορικής τροχιάς δεν μένουν ανέγγιχτοι από τη δυναμική στην οποία εμπλέκονται εντέλει ανεπιστρεπτί. Φυσικά, σε ένα σύντομο κείμενο όπως το παρόν, ένα τέτοιο ερώτημα απλά θίγεται με τρόπο που δεν θα μπορούσε να είναι ούτε κατά διάνοια εξαντλητικός. Παρά τις διαφωνίες που έχουμε σε επιμέρους θέσεις του συγγραφέα —ως προς το ερώτημα της δομής ή ως προς την αποτίμηση του χαρακτήρα του μαρξικού corpus—, το ερώτημα που ανακινεί μας επιτρέπει πράγματι να αισθανθούμε κάτι από τα αδιέξοδα που φαίνεται πως θα ορίζουν το κοινωνικό πεδίο διαπάλης στον 21^ο αιώνα.

Ο Νείθαν Μπράουν είναι καθηγητής στο πανεπιστήμιο Concordia του Μόντρεαλ. Έχει εκδώσει τα βιβλία [Baudelaire's Shadow: An Essay on Poetic Determination](#) (MaMa, 2021), [The Flowers of Evil](#), πλήρης μετάφραση του *Les Fleurs du Mal* (MaMa 2021), [Rationalist Empiricism: A Theory of Speculative Critique](#) (Fordham University Press, 2021) και [The Limits of Fabrication: Materials Science and Materialist Poetics](#) (Fordham University Press, 2017), καθώς και πλειάδα άρθρων και δημοσιεύσεων.

Η επιλογή και η μετάφραση του κειμένου έγιναν από τον Ν.Μ. Ευχαριστούμε και από εδώ για την επικοινωνία και την εμπιστοσύνη να δημοσιευτεί το κείμενο στο coghnorti. Η επιμέλεια ολοκληρώθηκε από τους Ν.Μ, Μ.Π. και το coghnorti.

Νείθαν Μπράουν

Απόλυτη Αλλοτρίωση^{1 2}

Έχουμε μια αποστολή: μας έχει ανατεθεί η διάπλαση της γης.

— Νοβάλις³

Γιατί αυτή είναι η πιο έντονη ελπίδα μου, η πίστη που με κρατάει δυνατός και δραστήριο: τα εγγόνια μας θα είναι καλύτερα από εμάς, η ελευθερία θα έλθει μια μέρα, και η αρετή θα ανθίσει καλύτερα στο ιερό ζεστό φως της ελευθερίας παρά στην παγωμένη ζώνη του δεσποτισμού. Ζούμε σε μια περίοδο όπου τα πάντα κινούνται προς καλύτερους καιρούς. Αυτά τα σπέρματα του Διαφωτισμού, αυτές οι σιωπηλές προσδοκίες και οι κόποι ατόμων που παλεύουν για τη διάπλαση του ανθρώπινου γένους, θα διαδοθούν, θα δυναμώσουν και θα φέρουν θαυμάσιο καρπό... Ω, και αν βρω μια ψυχή που όπως εγώ προσπαθεί γι' αυτό τον στόχο, δεν υπάρχει τίποτα πιο ιερό και αγαπημένο για μένα στον κόσμο. Και αυτός ο στόχος, αδερφέ μου, η *διάπλαση*, η *βελτίωση του ανθρώπινου γένους*, ο στόχος που στη ζωή μας εδώ ίσως να επιτύχουμε μόνο ατελώς, οι καλύτερες γενιές που θα έρθουν θα τον επιτύχουν πιο εύκολα, όσο περισσότερο θα έχουμε βοηθήσει να τον προετοιμάσουμε στον ειδικό μας τομέα δραστηριότητας... Αυτός ο στόχος ζει, το γνωρίζω, στην ψυχή σου επίσης.

—Χέλντερλιν, επιστολή προς τον Καρλ Γκοκ, Τίμπιγκεν, Σεπτέμβριος 1793⁴

1. Το κείμενο του Νείθαν Μπράουν δημοσιεύτηκε στις 17 Δεκεμβρίου του 2023 στην ιστοσελίδα [e-flux](#).

2. [ΣτΜ] Επέλεξα να διατηρήσω την πιο διαδεδομένη μετάφραση του *alienation* στα ελληνικά που είναι αλλοτρίωση. Εναλλακτικά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί η λέξη «αποξένωση». Κατά αντιστοιχία της μαρξικής βιβλιογραφίας ο όρος *alienation* είναι η πιο διαδεδομένη μετάφραση της έννοιας του *Entfremdung* στα γερμανικά, για το οποίο επίσης θα μπορούσε να υπάρξει η μετάφραση *estrangement*. Στο *Rationalist Empiricism* [Brown, N. (2021). *Rationalist Empiricism: A Theory of Speculative Critique*. Fordham Univ Press.] ο Μπράουν αναφέρεται ταυτόχρονα στην έννοια του *alienation* και *estrangement* χωρίς να παραθέτει τους αντίστοιχους γερμανικούς όρους (εάν δηλαδή και στις δύο περιπτώσεις μεταφράζει το γερμανικό *Entfremdung*). Είναι σημαντικό ωστόσο να τονίσουμε ότι ο Μπράουν, υποστηρίζει την επιστημολογική τομή στο έργο του Μαρξ που παρατηρεί ο Αλτουσέρ, αλλά χωρίς να είναι διατεθειμένος να απορρίψει πλήρως την έννοια της αλλοτρίωσης. Αντίθετα, κατά τον Μπράουν η έννοια αυτή αλλάζει τρόπο χρήσης στο Κεφάλαιο ενώ ταυτόχρονα προστίθεται ο τεχνικός όρος του «διαχωρισμού» («*separation*» στα Αγγλικά, «*Scheidung*» στα γερμανικά και «*Scheidungsprozess*» ως «*process of separation*», στα ελληνικά «διαδικασία διαχωρισμού»). Είναι η ανάδειξη της έννοιας του «διαχωρισμού» και ο τρόπος που αυτή αλλάζει την κατανόηση των σχετικών όρων της «αλλοτρίωσης» ή «αποξένωσης» που αποτελεί μια από τις κεντρικότερες συμβολές του Brown στη σύγχρονη μαρξική βιβλιογραφία και αποτελεί και την αφορμή για αυτή τη διευκρίνιση.

3. Novalis, «*Blütenstaub*», στο *Gesammelte Werke*, 2ος τόμος (Bühl-Verlag, 1945), σ. 17.

4. Friedrich Hölderlin, *Dichtung, Schriften, Briefe* (Fischer Bücherei, 1957), σ. 154 – 155.]

Όταν αναστοχαζόμαστε πάνω σε σκέψεις σαν τις παραπάνω από τη δεκαετία του 1790, οι οποίες αντλούν την έμπνευσή τους από τη Γαλλική επανάσταση και την καντιανή επαναθεμελίωση της φιλοσοφίας, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως είναι αδύνατο να εκφράσουμε το βάθος της πικρίας και της απελπισίας που αναδύονται από την τελική έκβαση της νεωτερικότητας. Δυστυχώς, βρισκόμαστε σε θέση να αρθρώσουμε το χαρακτήρα αυτής της έκβασης με αφόρητη βεβαιότητα. Από τη μια μεριά, η καταστροφή του κατοικήσιμου περιβάλλοντος από την υπερθέρμανση του πλανήτη. Από την άλλη, η εξουδετέρωση της προσοχής, το άδειασμα του ψυχισμού και η προοδευτική αντικατάσταση της σκέψης από τα smartphones, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και την τεχνητή νοημοσύνη. Η αντικειμενική εξαθλίωση της γήινης φύσης και η υποκειμενική εξαθλίωση της ενσώματης ψυχής: και τα δύο αυτά είναι αποτέλεσμα του κεφαλαιοκρατικού καθορισμού της τεχνολογικής ανάπτυξης από τον καιρό της βιομηχανικής επανάστασης και δώθε.

Αυτό με το οποίο ερχόμαστε αντιμέτωποι όσο αυτές οι εξελίξεις συγκλίνουν είναι, για τους πλούσιους, η συνεχής περιθωριοποίηση του ενσώματου βίοκοσμου μέσα σε προσομοιωμένα περιβάλλοντα σχεδιασμένα από εταιρείες βιντεοπαιχνιδιών· για τους φτωχούς, η απομόνωση των απεγνωσμένων μεταναστών σε καταυλισμούς, όπου όχι μόνο στοιβάζονται σε μια κατάσταση γεωπολιτικού και υπαρξιακού limbo [ενδιάμεση κατάσταση], αλλά, επιπλέον, υποφέρουν από την πείνα, υπόκεινται σε σωματική βία, βιάζονται και δολοφονούνται. Οι δύο δεκαετίες που πέρασαν από την απαρχή του 21^{ου} αιώνα μας οδηγούν να αναθεωρήσουμε το ρητό του Φ. Χ. Μπράντλεϊ που παραθέτει ο Αντόρνο στο έργο του *Minima Moralia*: «Όπου τα πάντα είναι κακά, πρέπει να είναι καλό να γνωρίζεις κανείς το χειρίστο.»⁵ Όχι, στην πραγματικότητα, είναι επίσης κακό να γνωρίζεις κανείς το χειρίστο. Όπως ίσως θα έλεγε ο φίλος μου Αλέξι Κουκούλεβιτς, με τον τρόπο του Μπέκετ: Όταν τα πάντα είναι κακά, πρέπει να είναι ακόμα χειρότερο να γνωρίζεις τα χειρότερα.⁶ Αλλά, αντί να επιμείνουμε με αυτόν τον τρόπο, μπορούμε απλώς να αναγνωρίσουμε το βαθμό στον οποίον η θεωρητική κριτική είναι άνευ σημασίας ως προς την έκβαση της νεωτερικότητας —κάτι που έχει αποδειχθεί από την πραγματική κίνηση της ιστορίας με αυστηρότητα αλλά και ειρωνεία.

Το γεγονός και το συναίσθημα αυτής της απουσίας σημασίας και της αδυναμίας επηρεασμού προσδιορίζουν αυτό που αποκαλώ Απόλυτη Αλλοτρίωση. Στο τέλος της *Φαινομενολογίας του Πνεύματος* όπως ανιχνεύθηκε από τον Χέγκελ στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η εσωτερικευτική ανάμνηση της κίνησης των στιγμών του πνεύματος απαρτιώθηκε στην Απόλυτη Γνώση, την «υπέρτατη ελευθερία και σιγουριά της γνώ-

5. Τέοντορ Αντόρνο, *Minima Moralia* (Αλεξάνδρεια, 2000), σ. 159.

6. Alexi Kukuljevic, «The Unimaginable: From Sade to Beckett,» lecture, Zagreb, “Untimely Imagination” conference, June 18, 2023 → [youtube link](#)

σης» που έχει το πνεύμα για τον εαυτό του.⁷ Διακόσια χρόνια μετά, το αποτέλεσμα της ανάκλησης της Απόλυτης Γνώσης από τη σκοπιά των επακόλουθων ατυχημάτων του πνεύματος είναι η Απόλυτη Αλλοτρίωση. Είναι η βεβαιότητα ότι οι δομικοί καθορισμοί της νεωτερικότητας έχουν ξεδιπλωθεί με τρόπο αρκετά αδιάφορο ως προς τα όποια οφέλη υποτίθεται ότι θα προσέφερε η επίτευξη της εννοιοποιημένης ιστορίας (*begriffne Geschichte*).⁸

Η έννοια της αλλοτρίωσης στο έργο του Μαρξ υποβάλλεται σε έναν μείζονα μετασχηματισμό που είναι κομβικής σημασίας για την κατανόηση των τροποποιήσεών της κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Ως προς αυτό βρίσκομαι σε συμφωνία με τον Αλτουσέρ: υπάρχει μια επιστημολογική τομή στο έργο του Μαρξ, μετά την οποία η έννοια της αλλοτρίωσης (*Entäusserung*) σταδιακά φεύγει από το προσκήνιο. Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου μου *Rationalist Empiricism* υποστηρίζω ότι μια άλλη έννοια παίρνει την θέση της αλλοτρίωσης, μια έννοια η οποία παίζει έναν κεντρικό δομικό ρόλο στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου: η έννοια της *Scheidung*, ή του διαχωρισμού.⁹ Η έννοια της αλλοτρίωσης εξαρτάται από μια λογική της αποξένωσης, εξωτερικοποίησης ή αντικειμενοποίησης, κατά την οποία το προϊόν της εργασίας, η συνεισφορά της ζώσας δραστηριότητας στην ανθρώπινη κοινότητα, έρχεται αντιμέτωπο με τον άνθρωπο ως ένα ξένο αντικείμενο, εχθρικό και αντίθετο προς τα συμφέροντά του. Ο άνθρωπος αλλοτριώνεται από μια ουσία, μια δραστηριότητα ή μια μορφή ύπαρξης που είναι καταρχήν δική του. Η έννοια του διαχωρισμού δεν υπακούει απαραίτητα σε αυτήν τη λογική της εξωτερικοποίησης ή αποξένωσης. Ο διαχωρισμός μπορεί να συμβεί *μεταξύ* στοιχείων αντί να γίνεται από αυτό που είναι καταρχήν ίδιον ενός εαυτού. Συνεπώς, αυτό που ο Μαρξ αποκαλεί «διαδικασία διαχωρισμού» (*Scheidungsprozess*) απαιτεί μια δομιστική προσέγγιση αντί για μια ανθρωπιστική. Η έννοια της αλλοτρίωσης παραμένει ενεργή στον ώριμο λόγο του Μαρξ, αλλά η έμφαση μετατοπίζεται στη διαδικασία του διαχωρισμού, που συλλαμβάνεται ως δομική-ιστορική έννοια.

Η *Scheidung* ως τεχνικός όρος λειτουργεί σχετικά υπόρρητα στο Κεφάλαιο. Σπάνια αναγνωρίζεται ως έννοια κεντρικής σημασίας στις αναγνώσεις του Μαρξ, ωστόσο είναι κεντρική στο συνολικό του επιχείρημα. Δεν είναι μόνο το ότι ο καταμερισμός της εργασίας θεωρητικοποιείται ως *Scheidungsprozess*, αλλά, επιπλέον, ο ίδιος ο Μαρξ υποστηρίζει, σε μια εντυπωσιακή διατύπωση από το 3^ο κεφάλαιο του *Κεφαλαίου*, ότι «ο καταμερισμός της εργασίας μετατρέπει το εργασιακό προϊόν σε εμπόρευμα και καθιστά με αυτόν τον τρόπο αναγκαία τη μεταμόρφωσή

7. Χέγκελ, *Φαινομενολογία του Πνεύματος*, Β' Τόμος (Δωδώνη, 1995) σ. 683.

8. Χέγκελ, *Φαινομενολογία*, σ. 686.

9. Nathan Brown, *Rationalist Empiricism: A Theory of Speculative Critique* (Fordham University Press, 2021), 228–48.

του σε χρήμα.»¹⁰ Αυτό συμβαίνει διότι είναι ο καταμερισμός της εργασίας, κατανοημένος ως διαδικασία διαχωρισμού, ο οποίος διαχωρίζει τους εργαζομένους όχι μόνο από τα προϊόντα της εργασίας τους αλλά και από το σύνθετο σύνολο δεξιοτήτων που απαιτούνται για την παραγωγή αυτών των προϊόντων, με αποτέλεσμα να προκύπτει ότι ο Μαρξ αποκαλεί «σύστημα ολόπλευρης εμπράγματης εξάρτησης.»¹¹ Ένα τέτοιο σύστημα είναι η προϋπόθεση για τη μετατροπή του προϊόντος της εργασίας σε εμπόρευμα, νοητό ως προϊόν του οποίου η αξία καθορίζεται από τον κοινωνικά αναγκαίο εργάσιμο χρόνο, και ως προϊόν που προκύπτει από μια διαδικασία παραγωγής που δημιουργεί υπεραξία μέσω του χρόνου υπερεργασίας. Ο καταμερισμός της εργασίας καθιστά αναγκαία τη μετατροπή του εμπορεύματος σε χρήμα στο βαθμό που η διαδικασία της ανταλλαγής, στις καπιταλιστικές κοινωνίες, απαιτεί ένα επίπεδο αφαίρεσης που να αντιστοιχεί στον προσδιορισμό της αξίας, η οποία δεν προσιδιάζει σε οποιοδήποτε υλικό χαρακτηριστικό του αντικείμενου ή στην αξία χρήσης του, αλλά στο μέσο χρόνο εργασίας που απαιτείται για την παραγωγή του, εξεταζόμενο μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα ως σύνολο.

Από αυτό το σύντομο περίγραμμα μπορούμε να δούμε την πλήρη ενσωμάτωση της έννοιας *Scheidungsprozess* του Μαρξ στη λειτουργική ορολογία του Κεφαλαίου. Ο καταμερισμός της εργασίας εδραιώνει το διαχωρισμό της εργασίας από την ιδιοκτησία, διαχωρισμό δια του οποίου εγκαινιάζονται οι καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Έτσι, η εργασιακή διαδικασία (*Arbeitsprozess*) διαχωρίζεται από τη διαδικασία αξιοποίησης (*Verwertungsprozess*) και ταυτόχρονα αποτελεί συστατικό στοιχείο αυτής. Αυτός ο διαχωρισμός απαιτεί μια διαδικασία ανταλλαγής (*Austauschprozess*) που καθίσταται εφικτή από τη μετατροπή των εμπορευμάτων σε χρήμα. Η πραγματοποίηση της υπεραξίας μέσω της διαδικασίας ανταλλαγής επανεισέρχεται στη διαδικασία παραγωγής (*Produktionsprozess*) ως κεφάλαιο, και η διευρυνόμενη αναπαραγωγή αυτής της αξιοποίησης του κεφαλαίου είναι μια διαδικασία συσσώρευσης (*Akkumulationsprozess*). Ο συντονισμός όλων αυτών των διαδικασιών συνιστά την «ενότητα στο διαχωρισμό» των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Έτσι, ο μετασχηματισμός της έννοιας της αλλοτρίωσης στην ευδιάκριτα δομική έννοια του διαχωρισμού επιτρέπει μια τεράστια διεύρυνση του θεωρητικού εύρους και της εννοιολογικής ολοκλήρωσης στο ώριμο έργο του Μαρξ.

Ας κάνουμε τώρα ένα άλμα εκατό χρόνια μπροστά, στη χρήση των όρων «διαχωρισμός» και «αλλοτρίωση» από τον Γκυ Ντεμπόρ στην *Κοινωνία του Θεάματος*. Εδώ και οι δύο όροι διατηρούν τα βασικά χα-

10. Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, 1^{ος} τόμος (ΚΨΜ, 2016), σ. 85.

11. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, 1^{ος} τόμος, σ. 85. [ΣτΕ. Ο Μπράουν εκ παραδρομής γράφει «σύστημα ολόπλευρης κοινωνικής [sic] εξάρτησης». Ο Μαρξ μιλά για *εμπράγματη εξάρτηση* σε αντιδιαστολή με την *προσωπική ανεξαρτησία*. Και τα δυο αποτελούν όψεις της ίδιας διαδικασίας, του συστήματος του καταμερισμού εργασίας υπό την κυριαρχία της καπιταλιστικής σχέσης.]

ρακτηριστικά που τους έδωσε ο Μαρξ, υφίστανται όμως μια μεταμόρφωση λόγω του διαφορετικού συγκείμενου που αφορά τις αλλαγές που υπέστη το πρόβλημα της οργάνωσης κατά τον 20^ο αιώνα —συγκεκριμένα, τις αλλαγές που προέκυψαν από την ιστορία των πρακτικών και θεωρητικών διαμαχών μεταξύ Μπολσεβικισμού και αριστερού κομμουνισμού. Πρώτον, ο Ντεμπόρ τοποθετεί το πρόβλημα του διαχωρισμού εντός ενός ιστορικού πλαισίου, φέρνοντάς μας έτσι πίσω στα επιγράμματα από τη δεκαετία του 1790 με τα οποία ξεκινήσαμε και στη θεωρητική ρήξη της *Φαινομενολογίας* του Χέγκελ:

Ως ένα και το ίδιο ρεύμα αναπτύσσονται οι ταξικοί αγώνες της μακράς επαναστατικής εποχής που εκκινεί από την άνοδο της αστικής τάξης και της σκέψης της ιστορίας, της διαλεκτικής, της σκέψης που δεν σταματάει πλέον στην αναζήτηση της έννοιας του υπάρχοντος αλλά υψώνεται στη συνείδηση της διάλυσης όλων όσα υπάρχουν· και με την κίνησή της διαλύει κάθε διαχωρισμό.¹²

Μπορούμε να δούμε την απορρόφηση του *εύρους* που η έννοια του διαχωρισμού αποκτά στην ώριμη θεωρία του Μαρξ από τον Ντεμπόρ: για να σκεφτούμε ότι ο κομμουνισμός, κατανοητός ως η πραγματική κίνηση της ιστορίας, θα «διαλύσει όλους τους διαχωρισμούς», χρειάζεται να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα με την οποία όχι μόνο ο καταμερισμός της εργασίας αλλά και η ίδια η ιστορία του καπιταλισμού θα μπορούσε να κατανοηθεί ως «διαδικασία διαχωρισμού». Η πολιτική του Ντεμπόρ είναι εξόχως ουτοπική: ο κομμουνισμός δεν περιλαμβάνει απλώς την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής από μια ελεύθερη ένωση παραγωγών, που θα κυκλοφορούσαν τα προϊόντα της εργασίας μέσω της ελεύθερης παροχής και λήψης, από τον καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του και στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του. Συνεπάγεται, επίσης, τη *διάλυση όλων των διαχωρισμών*.

Η αναφορά του Ντεμπόρ στη διάλυση «*όλων των διαχωρισμών*» σημαίνει όχι μόνο τη διάλυση των *καπιταλιστικών* διαχωρισμών που αναλύθηκαν από τον Μαρξ, αλλά, επίσης, τη διάλυση της επιβίωσης τους στους διαχωρισμούς του κρατικού σοσιαλισμού, καθώς και στις οργανωτικές μορφές που παίρνουν οι αντικαπιταλιστικές αγώνες. Η κριτική του διαχωρισμού που αναπτύσσει ο Ντεμπόρ είναι μια κριτική τόσο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων όσο και του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και του κρατικού σοσιαλισμού ως οργανωτικών μορφών που προσιδιάζουν στον Μπολσεβικισμό: «Η λενινιστική ψευδαίσθηση», υποστηρίζει, «δεν έχει άλλη τρέχουσα βάση πέρα από τις διάφορες τροτσκιστικές τάσεις όπου η ταύτιση του προλεταριακού εγχειρήματος με μια ιεραρχική οργάνωση της ιδεολογίας επιβιώνει ακλόνητη από την εμπειρία όλων των αποτελεσμάτων της.»¹³ Για τον Ντε-

12. Γκυ Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος* (Μεταίχμιο, 2016) σ. 53.

13. Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος*, σ. 85.

μπόρ, ο ιεραρχικός διαχωρισμός του προλεταριάτου από τον έλεγχο των ίδιων των οργανωτικών μορφών είναι η πηγή μιας αλλοτρίωσης εσωτερικής στον ίδιο τον ταξικό αγώνα, και έτσι δεν συμβάλλει παρά στην αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων:

«[Ο]ταν το προλεταριάτο ανακαλύπτει ότι η εξωτερικευμένη δύναμή του συμβάλλει στην αέναη ενίσχυση της καπιταλιστικής κοινωνίας, όχι μόνον με τη μορφή της εργασίας του, αλλά και με τη μορφή των συνδικάτων, των κομμάτων ή της κρατικής ισχύος που είχε συγκροτήσει προκειμένου να χειραφετηθεί, ανακαλύπτει επίσης, μέσα από τη συγκεκριμένη ιστορική εμπειρία, ότι είναι η τάξη η απολύτως εχθρική προς κάθε παγιωμένη εξωτερίκευση και κάθε εξειδίκευση της εξουσίας. Είναι ο φορέας μιας επανάστασης που δεν μπορεί να αφήσει τίποτα έξω από τον εαυτό της, που αξιώνει τη διαρκή κυριαρχία του παρόντος πάνω στο παρελθόν, και απαιτεί μια καθολική κριτική του διαχωρισμού».¹⁴

Εδώ βρίσκουμε σε πυκνό συντονισμό τους όρους αλλοτρίωση, εξωτερίκευση και διαχωρισμός: η αλλοτρίωση του προλεταριάτου μέσα από τις εξωτερικεύσεις των ίδιων των οργανωτικών του μορφών απαιτεί μια «καθολική κριτική του διαχωρισμού» που κατευθύνεται τόσο ενάντια στις πραγματοποιημένες πρακτικές της κομμουνιστικής πράξης όσο και ενάντια στην αλλοτρίωση της εργασίας. Η *Κοινωνία του Θεάματος* είναι πάνω απ' όλα ένα συμβουλευτικό [councilist] μανιφέστο, που προτάσσει τα εργατικά συμβούλια ως τη μόνη οργανωτική μορφή προλεταριακού αγώνα και ένωσης παραγωγών που είναι ικανή να ξεπεράσει τους διαχωρισμούς όχι μόνο του καπιταλισμού, αλλά και του αντικαπιταλιστικού αγώνα και του κρατικού σοσιαλισμού. «Η ιστορική αποστολή της εγκαθίδρυσης της αλήθειας στον κόσμο», γράφει ο Ντεμπόρ, μπορεί να έρθει εις πέρας μόνο «από την τάξη που είναι σε θέση να διαλύσει όλες τις τάξεις, αναθέτοντας την εξουσία στην απο-αλλοτριωτική μορφή της υλοποιημένης δημοκρατίας: το Συμβούλιο, μέσα στο οποίο η πρακτική θεωρία αυτοελέγχεται και παρακολουθεί τη ίδια της τη δράση της».¹⁵ Τα συμβούλια είναι μια *απο-αλλοτριωτική μορφή* προλεταριακής οργάνωσης και αυτή η απο-αλλοτρίωση μέσα στο εργατικό κίνημα είναι

14. Ντεμπόρ, *Η Κοινωνία του Θεάματος*, σ. 89. [ΣτΕ. Η μετάφραση τροποποιήθηκε.] [Στμ] Πρέπει να σημειώσουμε ότι στην ελληνική έκδοση που χρησιμοποιείται εδώ η προτελευταία πρόταση αυτού του μεταφρασμένου αποσπάσματος γράφει ότι το προλεταριάτο «είναι η τάξη η απόλυτα εχθρική προς κάθε παγιωμένη εξωτερίκευση και κάθε εξειδίκευση της εξουσίας». Δεν εμφανίζεται λοιπόν η λέξη *reified* [πραγματοποιημένη], που υπάρχει στο αγγλικό κείμενο που χρησιμοποιεί ο Μπράουν. Στο πρωτότυπο γαλλικό κείμενο εμφανίζεται η λέξη «figée», η οποία σε άλλες αγγλικές μεταφράσεις (π.χ. a Black & Red translation, Detroit, 1970) αποδίδεται ως «congealed». Είναι γεγονός ωστόσο ότι ο Ντεμπόρ υιοθετεί την εγγεληνική-μαρξική χρήση του όρου της πραγματοποίησης, όπως έχει υποστηριχθεί λεπτομερώς στο δυστυχώς όχι μεταφρασμένο στα ελληνικά *Spectacular Logic in Hegel and Debord*, του Eric-John Russell.

15. Ντεμπόρ, *Κοινωνία του Θεάματος*, σ. 156–157. Η μετάφραση τροποποιήθηκε.

απαραίτητη για την κριτική και τη διάλυση όλων των διαχωρισμών. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η θέση του Ντεμπόρ συνθέτει τη δομική ανάλυση του διαχωρισμού από τον Μαρξ στο Κεφάλαιο και την ανθρωπιστική του κριτική της αλλοτρίωσης στα χειρόγραφα του 1844. Η δομή της ιστορικο-θεωρητικής κίνησης είναι Εγγελιανή: η απο-αλλοτριωτική δραστηριότητα των εργατικών συμβουλίων ξεπερνά την φαινομενική αντίθεση μεταξύ των μορφών διαχωρισμού που χαρακτηρίζουν τόσο τον καπιταλισμό όσο και την προλεταριακή πάλη. Τα συμβούλια είναι η *συγκεκριμένη μορφή* της προλεταριακής επανάστασης που γνωρίζει τον εαυτό της μέσα από τη δική της δραστηριότητα· είναι η εσωτερική κευση της ανάκλησης [recollection] της *ιστορίας* της ταξικής πάλης και των αδιεξόδων της, εντός και διαμέσου της δικής της εμμενούς διερωτήσης. Για τον Ντεμπόρ, τα συμβούλια εργαζομένων είναι τα όργανα μέσω των οποίων η ιστορία έρχεται να γνωρίσει τον εαυτό της ως κίνηση αυτοχειραφέτησης, ως έναν «ριζικό διαχωρισμό από τον κόσμο του διαχωρισμού».¹⁶

Η *Κοινωνία του Θεάματος* δημοσιεύτηκε το 1967. Πενήντα έξι χρόνια αργότερα, έχουμε να σκεφτούμε πόσο μακριά βρισκόμαστε από αυτήν την πρόγνωση και με ποια έννοια φαίνεται τόσο απομακρυσμένη. Πράγματι, οι συζητήσεις περί του προβλήματος της οργάνωσης μεταξύ των κομμουνιστών δεν είναι ιδιαίτερα διαφορετικές. Στη δοκιμασία των προλεταριακών αγώνων, το πρόβλημα της οργανωτικής μορφής είναι κεντρικό για το περιεχόμενο των ίδιων των κινημάτων αυτών, στην διασταύρωση θεωρίας και πράξης. Στα περιθώρια τους ή μετά τη λήξη των αγώνων αυτών, βρίσκουμε ακόμα σχολιαστές να κλαψουρίζουν για την αποτυχία των οργανωτικών τους προσπαθειών ή να ειρωνεύονται τη χρησιμότητα των ίδιων των συζητήσεων για αυτές, λες και οποιαδήποτε κι αν ήταν λύση που θα μπορούσαν να σκεφτούν δεν ήταν ήδη θέμα εντός του ίδιου του αγώνα. Πράγματι, υπάρχει μια *αντικειμενικότητα* στο πρόβλημα της οργάνωσης. Η συζήτηση μεταξύ του Λένιν και των αριστερών κομμουνιστών, για παράδειγμα, εκφράζει μια πραγματική αντίφαση λόγω της οποίας και οι δύο θέσεις ήταν ταυτόχρονα σωστές και λάθος. Ο Λένιν πιθανότατα είχε δίκιο που θεώρησε ότι οι παραχωρήσεις στο κοινοβουλευτισμό και ο συγκεντρωτισμός της εξουσίας του Κόμματος ήταν απαραίτητες για την επιβίωση της επανάστασης. Οι αριστεροί κομμουνιστές πιθανότατα είχαν δίκιο ότι η αντικατάσταση της οργανωτικής προτεραιότητας των Σοβιέτ πράγματι οδήγησε στην υπονόμευση του κομμουνιστικού περιεχομένου της επανάστασης. Υπάρχει μια συγκεκριμένη *αντικειμενική αλλοτρίωση* που εμπλέκεται

16. Ντεμπόρ, *Κοινωνία του Θεάματος*, σ. 92. Ολόκληρη η θέση 119, στην ίδια σελίδα της ελληνικής μετάφρασης: «Μια επαναστατική οργάνωση που προϋπάρχει της εξουσίας των Συμβουλίων —έχει καθήκον να ανακαλύψει η ίδια στον αγώνα τη δική της μορφή— γνωρίζει ήδη, για όλους αυτούς τους ιστορικούς λόγους, ότι δεν αντιπροσωπεύει την τάξη. Οφείλει μόνο να αναγνωρίσει τον εαυτό της ως έναν ριζικό διαχωρισμό από τον κόσμο του διαχωρισμού».

στις συνθήκες ύπαρξης της δυνατότητας για τα κομμουνιστικά κινήματα ή τα σοσιαλιστικά κράτη να επιβιώσουν σε έναν καπιταλιστικό κόσμο: όπως υποστηρίζει ο Πολ Μάτικ, τα όργανα της προλεταριακής εξουσίας είναι υποχρεωμένα να υιοθετήσουν καπιταλιστικές μορφές, ακριβώς λόγω των αιτημάτων και αναγκών του αντικαπιταλιστικού αγώνα. Για να επιβιώσουν στον πραγματικό κόσμο στον οποίο ζούμε, οι κομμουνιστικές μορφές τείνουν να απομακρύνονται από το κομμουνιστικό περιεχόμενο.¹⁷

Αλλά αυτό που έχει μετασηματιστεί αμετάκλητα, σε σχέση με τη στιγμή δημοσίευσης του κειμένου του Ντεμπόρ, είναι η εγκυρότητα της ιστορικής τελεολογίας που συνέχισε να μεταδίδεται στη μεγάλη παράδοση του Χέγκελ και του Μαρξ. Αυτό δεν συμβαίνει απολύτως εξαιτίας αυτού που αποκαλούνταν «το τέλος των κυρίαρχων αφηγήσεων» κατά τη διάρκεια του λεγόμενου μεταμοντερνισμού,¹⁸ ούτε και λόγω της υποτιθέμενης νίκης του φιλελευθερισμού επί του υπαρκτού σοσιαλισμού στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές του '90. Στην πραγματικότητα, οι πύρρειες νίκες του φιλελευθερισμού και του επιστημολογικού σχετικισμού λειτούργησαν υπέρ της ενίσχυσης της εμπόλεμης ενότητας των κομμουνιστών και των σοσιαλιστών, προσφέροντάς τους μια σειρά από εύκολους στόχους: όσο οι δυτικοί ρεβιζιονιστές γκρίνιαζαν για τον ολοκληρωτισμό ενώ αρνούσαν τον αιμοσταγή ιμπεριαλισμό τους, όσο οι σχετικιστές ανήγγειλαν το τέλος των κυρίαρχων αφηγήσεων ενώ προωθούσαν μια καινούργια τέτοια αφήγηση, όσο οι φιλελεύθεροι ανήγγειλαν το τέλος της ιστορίας ενώ αδιαφορούσαν για τις δομικές αδιεξόδους της δικής τους πολιτικής —όσο όλα αυτά αποτελούσαν μια πολιτική κοινή λογική κυρίαρχη στη δεκαετία του '80 και των '90, οι κομμουνιστές διανοούμενοι μπορούσαν να κολακεύονται για τη ακλόνητη δέσμευσή τους, για την ώριμη ιστορική τους συνείδηση και για τις ανώτερες δυνάμεις τους της δομικής ανάλυσης. Αυτή η εμμονή ανταμείφθηκε φυσικά με την χαιρεκακία όταν ενέσκηψε η οικονομική κρίση του 2008 και τον ενθουσιασμό των αγώνων που ακολούθησαν.

Αλλά, τα τελευταία είκοσι χρόνια, ίσως ήδη από τη στιγμή της παρέμβασης του Ντεμπόρ στα τέλη του 1960, ίσως ακόμη ήδη από την περίοδο που ο Μαρξ στοχαζόταν τις οικολογικές συνέπειες του τρόπου παραγωγής, ίσως ακόμη ήδη από την εποχή της Ρομαντικής ανησυχίας για τη βιομηχανοποίηση και την αστικοποίηση —ίσως ήδη από αυτό που ο Ντεμπόρ αποκαλεί «μακρά επαναστατική εποχή που εκκινεί από την άνοδο της αστικής τάξης» — υπήρξε μια υποβόσκουσα συνειδητοποίηση ότι η ιστορία του καπιταλισμού προμήνυε μια πολύ διαφορετική κυρίαρχη αφήγηση από 1) τη νίκη της φιλελεύθερης δημοκρατικής

17. Paul Mattick, «Spontaneity and Organization,» στο *Anti-Bolshevik Communism* (Merlin Press, 1949) ➤; P. Mattick, «The New Capitalism and the Old Class Struggle,» 1976 ➤.

18. [ΣΤΜ] «Λεγόμενου» («so-called»), μιας και ο Brown έχει προτείνει μια διαφορετικού τύπου περιοδολόγηση στο *'Postmodernity, not yet: Toward a new periodisation', Radical Philosophy 201, February 2018, pp. 11-27.* ➤

ισορροπίας ή 2) την κομμουνιστική της υπέρβαση μέσω μιας απο-αλλοτριωτικής συγχώνευσης θεωρητικής γνώσης και πρακτικής ζωής, μέσω της διάλυσης όλων των διαχωρισμών. Όμως, με το που δόθηκε όνομα σε αυτή τη συνειδητοποίηση, το περιεχόμενο της συσκοτίστηκε: η «Ανθρωπόκαινος» είναι ένα φρικτός όρος για την εποχή της παγκόσμιας υπερθέρμανσης που οφείλεται στην εξόρυξη ορυκτών καυσίμων. Αντί να προωθούμε όμως τον κακόηχο όρο «Κεφαλαϊόκαινος», μπορούμε εξίσου καλά να ονομάσουμε αυτή την εποχή «νεωτερικότητα»: το όνομα της ιστορίας του καπιταλισμού. Έτσι, δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη ότι το αποτέλεσμα της νεωτερικότητας είναι πανομοιότυπο με αυτό που ο Μαρξ είχε ήδη αρχίσει να διαβλέπει ως το αποτέλεσμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αν αυτός δεν ξεπεραστεί από μια παγκόσμια κομμουνιστική επανάσταση: η καταστροφή των οικολογικών όρων ύπαρξης της δυνατότητας για ισότητα και ελευθερία. Φυσικά, εκδοχές αυτής της ιστορίας έχουν γίνει μία από τις πιο ανυπόφορες αφηγήσεις που θα μπορούσε κανείς να διηγηθεί: η κλιματική αλλαγή ως συνεκδοχή της διαλεκτικής του Διαφωτισμού. Αυτό το αίσθημα αφηγηματικής πλήξης είναι όψη του τι εννοώ με τον όρο Απόλυτη Αλλοτριώση.

Αλλά έχει σημασία πώς κάποιος διηγείται αυτήν την ιστορία. Σκεφτείτε την εκδοχή που βρίσκουμε στο βιβλίο του Dipesh Chakrabarty με τίτλο *The Climate of History in a Planetary Age*, στο οποίο ο συγγραφέας αναπτύσσει περαιτέρω το επιδραστικό του άρθρο από το 2009 που δημοσιεύτηκε στο *Critical Inquiry*.¹⁹ Η κύρια πρόταση εδώ είναι ότι «η Ανθρωπόκαινος» συνεπάγεται την κατάρρευση της διάκρισης μεταξύ ανθρώπινης ιστορίας και φυσικής ιστορίας, του παγκόσμιου και του πλανητικού. Το επεξηγηματικό πλαίσιο και οι κατευθυντήριες γραμμές είναι λατουριανές και νεοϋλιστικές.²⁰ «Αν η κλιματική κρίση της ανθρώπινης ευημερίας φέρνει στο προσκήνιο πλανητικές διεργασίες που οι άνθρωποι στο παρελθόν απλώς αγνοούσαν, παραγκώνιζαν ή θεωρούσαν δεδομένες, είναι λογικό να ζητήσουμε μια ηθική που να επιτρέπει στους ανθρώπους να αναπτύξουν «καθημερινές τακτικές για την καλλιέργεια της ικανότητας να διακρίνουν τη ζωτικότητα της ύλης» (εδώ παρατίθεται απόσπασμα από την Jane Bennett). Ο Chakrabarty αναγνωρίζει ότι «ο μεταανθρωπισμός από μόνος του δεν μπορεί να θέσει το ζήτημα του πολιτικού», αλλά αυτό που προτείνει επιπλέον είναι μια από τα ίδια:

Οποιαδήποτε θεωρία για την πλανητική κρίση που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος σήμερα θα πρέπει να ξεκινήσει από την ίδια παλιά παραδοχή της διασφάλισης της ανθρώπινης ζωής, αλλά τώρα να θεμελιωθεί σε

19. Dipesh Chakrabarty, «The Climate of History: 4 Theses,» *Critical Inquiry* τ. 35, αρ. 2 (Winter 2009).

20. [ΣτΜ] Η αναφορά εδώ είναι στο ρεύμα (ή καλύτερα στα ρεύματα) του (των) «New Materialism(s)» (νέου/ων υλισμού/ων).

μια νέα φιλοσοφική ανθρωπολογία, δηλαδή σε μια νέα κατανόηση της μεταβαλλόμενης θέσης του ανθρώπου στον ιστό της ζωής και στις συνδεδεμένες αλλά διαφορετικές ιστορίες της υφηλίου και του πλανήτη.²¹

Εξετάζοντας αυτές τις «συνδεδεμένες αλλά διαφορετικές ιστορίες», ο Chakrabarty παραδέχεται ότι πρέπει «να θέσουμε τις παγκόσμιες ιστορίες του κεφαλαίου σε συνομιλία με την ιστορία του ανθρώπινου γένους» και σημειώνει ότι «η διασταύρωση της ιστορίας του γένους και της ιστορίας του κεφαλαίου είναι μια διαδικασία διερεύνησης των ορίων της ιστορικής κατανόησης».²² Αλλά αν ο Chakrabarty αναγνωρίζει ότι «δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η κλιματική αλλαγή έχει βαθιά σχέση με την ιστορία του κεφαλαίου», το κάνει μόνο για να υποστηρίξει ότι η εστίαση στον καπιταλισμό δεν είναι επαρκής για να τεθεί το ζήτημα της διεμπλοκής²³ της ιστορίας του καπιταλισμού με την ιστορία του γένους —μιας διεμπλοκής που θα συνεχίσει να υπάρχει όταν και αν πάψει να υπάρχει ο καπιταλισμός.²⁴ Ο τρόπος που χειρίζεται το ζήτημα αποσιωπά το επίμαχο αιτιακό σημείο: ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι η δομική αιτία της κλιματικής αλλαγής και η διαδικασία συσσώρευσης που είναι αναγκαία σε αυτόν τον τρόπο παραγωγής είναι το πρωταρχικό εμπόδιο για τον τερματισμό της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Αν και κατά καιρούς καταπιάνεται λεκτικά με μαρξιστικά επιχειρήματα, ο Chakrabarty δεν παίρνει σοβαρά υπόψη του τον τρόπο με τον οποίο οι μορφικές και δομικές απαιτήσεις της αξίας και της συσσώρευσης διαμορφώνουν και περιορίζουν τη «φύση του ανθρώπινου δρώντος φορέα ως γεωφυσικής δύναμης».²⁵ Έτσι, καταλήγει με μια έκκληση για ένα «ανθρωπολογικό ξεκαθάρισμα», μακριά από την «ιδιαιτερότητα του ανθρώπου» και προς μια στάση «θαυμασμού και σεβασμού» που θα είναι «πλανητο-κεντρική» και όχι «ανθρωπο-κεντρική»²⁶. Προσφέρει έτσι ένα ανθρωπιστικού τύπου κάλεσμα για έναν μεταανθρωπισμό, ανακεφαλαιώνοντας ειρωνικά τη μορφή, αν όχι το περιεχόμενο μιας «ανθρωποκεντρικής» στάσης σε ένα τυπικό παράδειγμα της διαλεκτικής του διαφωτισμού. Οφείλουμε να αλλάξουμε τις αξίες μας (όχι κατ' ανάγκη τον τρόπο παραγωγής μας) και να αναλάβουμε τη διάπλαση της γης: αυτή είναι η φιλελεύθερη θεωρία περί κλιματικής αλλαγής, η οποία εξε-

21. Dipesh Chakrabarty, *The Climate of History in a Planetary Age* (University of Chicago Press, 2021), 91.

22. Chakrabarty, *Climate of History*, σ. 35, σ. 43.

23. [ΣΤΜ] Ως διεμπλοκή αποδίδουμε εδώ τον όρο *entanglement*, που είναι διαδεδομένος στη βιβλιογραφία των Νέων Υλισμών, ιδιαίτερα στη βάση της χρήσης της από την Karen Barad (για παράδειγμα στο Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press.

24. Chakrabarty, *Climate of History*, σ. 35.

25. Chakrabarty, *Climate of History*, σ. 44.

26. Chakrabarty, *Climate of History*, σ. 196–204.

λίσσεται στο επίπεδο μιας κλισέ ευχετήριας κάρτας²⁷ για την (αποφυγή της) υπερθέρμανσης του πλανήτη.

Από την άλλη πλευρά, στο *Fossil Capital* ο Άντρεας Μαλμ μας παρέχει μια σοβαρή προσέγγιση στην ιστορική σχέση μεταξύ του καπιταλισμού και της εξόρυξης ορυκτών καυσίμων. Στο *The Progress of this Storm* μας προσφέρει επιπλέον μια απαραίτητη κριτική του επιστημολογικού και πολιτικού σκοταδισμού της θεωρίας δράστη-δικτύου, του νέου υλισμού²⁸ και του μεταανθρωπισμού.²⁹ Ενάντια στον ηθικό φιλελευθερισμό αυτών των λόγων, ο Μαλμ προτρέπει σε στρατευμένο αγώνα. Έχει σίγουρα δίκιο όταν υποστηρίζει ότι ο επαναστατικός, αντικαπιταλιστικός αγώνας είναι η μόνη σοβαρή πολιτική απάντηση στην κλιματική κρίση, με δύο στόχους: καμία εξόρυξη, καμία εκπομπή αερίων [emission]. Ωστόσο, ο Μαλμ δεν φαίνεται να ενδιαφέρεται σοβαρά για τα πολιτικά αδιέξοδα της προσέγγισής του ως προς τη μαρξιστική πολιτική. Από τη μια πλευρά, καλεί σε πράξεις βολонταριστικού σαμποτάζ.³⁰ Μακριά από μένα η απαξίωση, στη βάση κανονιστικών λόγων, τέτοιων εκκλήσεων για άμεση δράση. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τους τακτικούς περιορισμούς, κάποιος μπορεί να ρωτήσει: Τι συνέβη στην πραγματικότητα όταν ανατινάχθηκε ο αγωγός Nordstream πέρυσι; Όταν οι πηγές ορυκτών καυσίμων διακόπτονται σε ένα μέρος, αναπτύσσονται αλλού, κάτι που αντιστοιχεί με ένα γεωπολιτικό παιχνίδι, και αυτό συνήθως οδηγεί σε περισσότερες εκπομπές, όχι σε λιγότερες (πχ, ανανεωμένη εξόρυξη άνθρακα και πετρελαίου αντί για φυσικό αέριο, ή αξιοποίηση προηγούμενων προστατευμένων αποθεμάτων). Από την άλλη πλευρά, ο Μαλμ είναι ένας λενινιστής που δεν λογαριάζει το αν οι αλλαγές στη διαδικασία παραγωγής και η παγκόσμια κατάτμηση της εργατικής τάξης έχουν αλλάξει τους όρους ύπαρξης της δυνατότητας για λενινιστική πολιτική.

27. Στο κείμενο γράφει «a global warming Hallmark Card».

28. [ΣτΜ] Σε προηγούμενη υποσημείωση αναφερθήκαμε στο ρεύμα στον πληθυντικό, Νέοι Υλισμοί, έναντι του ενικού, μιας και κατά τη γνώμη μας είναι άδικη - και άστοχοι από την πλευρά της κριτικής - η μείωση των διαφορών μεταξύ των διάφορων τάσεων της σύγχρονης φιλοσοφίας που συχνά εντάσσονται σε αυτό το ρεύμα. Υπάρχει για παράδειγμα ουσιαστική οντολογική διαφορά μεταξύ της Jane Bennett και του Thomas Nail όταν η πρώτη αποδίδει στην ύλη μια μορφή δύναμης που θεωρητικοποιεί στα πλαίσια ενός ντελεζιανού βιταλισμού, ενώ ο δεύτερος επιμένει ότι δεν υπάρχει καμία έννοια βιταλισμού - ή δύναμης [force] - πίσω από την κίνηση που θεωρεί την ελάχιστη οντολογική συνθήκη της ύλης. Είναι άσκοπο κανείς να μειώνει μέσω της ομαδοποίησης μία σειρά στοχαστών που διακρίνονται συνειδητά μεταξύ τους. Ως εκ τούτου θεωρώ προτιμότερη γενικά τη χρήση του πληθυντικού όταν κανείς αναφέρεται σε εκείνα τα ρεύματα που επιμένουν από τα μέσα του 90' στο ξεπέραςμα της γλωσσολογικής στροφής [linguistic turn] στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες.

29. Andreas Malm, *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming* (Verso, 2016)· και *The Progress of this Storm: Nature and Society in a Warming World* (Verso, 2018).

30. Andreas Malm, *How to Blow Up a Pipeline: Learning to Fight in a World on Fire* (Verso, 2021).

Είναι αναζωογονητικό να ακούει κανείς τον Μαλμ να ζητά «λιγότερο Λατούρ, περισσότερο Λένιν.»³¹ Αλλά σκεφτείτε το απόσπασμα που παραθέτει από τον Πέρι Άντερσον σχετικά με το επίπεδο δυνατότητας για δράση [agency] που πέτυχαν οι Μπολσεβίκοι:

Υπάρχουν εκείνα τα συλλογικά σχέδια που προσπάθησαν να καταστήσουν τους εμπνευστές τους συγγραφείς του συλλογικού τρόπου ύπαρξής τους στο σύνολό του, σε ένα συνειδητό πρόγραμμα που αποσκοπούσε στη δημιουργία ή την αναδιαμόρφωση ολόκληρων κοινωνικών δομών... Είναι το σύγχρονο εργατικό κίνημα που γέννησε πραγματικά αυτή την εντελώς νέα αντίληψη περί ιστορικής αλλαγής· και είναι με την έλευση αυτού που οι ιδρυτές του ονόμασαν επιστημονικό σοσιαλισμό που, στην πραγματικότητα, για πρώτη φορά τα συλλογικά σχέδια κοινωνικού μετασχηματισμού ήρθαν σε σύζευξη με συστηματικές προσπάθειες κατανόησης της διαδικασίας του παρελθόντος και του παρόντος, για να παραχθεί ένα προσχεδιασμένο μέλλον. Η Ρωσική Επανάσταση είναι από αυτή την άποψη η εναρκτήρια ενσάρκωση ενός νέου είδους ιστορίας, που βασίζεται σε μια πρωτοφανή μορφή δυνατότητας για δράση [agency].³²

Πρόκειται για έναν συναρπαστικό απόσπασμα, αλλά ο συλλογικός τρόπος ύπαρξης του σύγχρονου εργατικού κινήματος δεν είναι ό,τι ήταν παλιά. Όπως έχει αναλυθεί λεπτομερώς από τη *Théorie Communiste*, η παγκόσμια αναδιάρθρωση του κεφαλαίου από τη δεκαετία του '70 έχει οδηγήσει σε μια προοδευτική κατάτμηση [segmentation] της εργασίας ως το ίδιο το μέσο της ενοποίησης [unification] του κεφαλαίου.³³ Η παγκοσμιοποίηση των εφοδιαστικών αλυσίδων και των δικτύων logistics συνεπάγεται μια γεωγραφική και πολιτική διαίρεση των μέσων παραγωγής, μια νέα διαδικασία διαχωρισμού που θέτει σοβαρά προβλήματα για την προοπτική κατάκτησης των μέσων παραγωγής με έναν συντονισμένο τρόπο μέσω ενός συνειδητού προγράμματος που θα ανασχεδιάζει ολόκληρες κοινωνικές δομές. Οι διεθνείς αλυσίδες εφοδιασμού, και όχι τα ατομικά εργοστάσια, αποτελούν πλέον την ολοκληρωμένη μονάδα της διαδικασίας παραγωγής, διαχωρισμένη από τις μορφές ενότητας που επιτρέπουν το συλλογικό προλεταριακό έλεγχο επί της διαδικασίας παραγωγής. Η ανάλυση του μαρασμού του εργατικού κινήματος από την *Théorie Communiste* συχνά παρερμηνεύεται ως ένα κανονιστικό επιχείρημα, λες και ήθελε η εν λόγω ομάδα το τέλος της προγραμματικής εργατικής πολιτικής, σαν να νόμιζαν ότι τα εργατικά κινήματα δεν υπάρχουν πλέον ή ότι δεν έχουν επίπτωση πουθενά. Αντιθέτως, η

31. Malm, *Progress of this Storm*, σ. 118.

32. Malm, *Progress of this Storm*, σ. 118. Αρχική πηγή: Perry Anderson, *Arguments within English Marxism* (Verso, 1980), σ. 20. Η έμφαση επί του κειμένου του Anderson έχει δοθεί από τον Μαλμ.

33. Roland Simon, «The Restructuring, as It Is in itself» και «The Present Moment,» στο *A Théorie Communiste Reader* ➤.

ανάλυσή τους αποτελεί ένα περιγραφικό επιχείρημα που βασίζεται σε νηφάλια δομική ανάλυση της σχέσης μεταξύ της σύνθεσης της διαδικασίας παραγωγής και του προβλήματος της οργάνωσης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Πιο σημαντικό για τους σκοπούς μου εδώ, είναι το πρόβλημα ότι η ίδια η κλιματική αλλαγή έχει αλλάξει τη θεμελιώδη βάση της ταξικής σχέσης, όπως αυτή θα εξελιχθεί στο μέλλον του 21^{ου} αιώνα: ορισμένες περιοχές του πλανήτη θα παραμείνουν κατοικήσιμες και άλλες όχι. Οι προλετάριοι σε ορισμένα μέρη του κόσμου θα πρέπει να εργάζονται σε απίστευτες θερμοκρασίες για να αναπαράγουν την ύπαρξή τους, ενώ εκείνοι σε άλλα μέρη του κόσμου όχι. Αυτή θα είναι η θεμελιώδης πολιτική διαίρεση στο δεύτερο μισό του 21^{ου} αιώνα. Είναι σίγουρα μια ταξική διαίρεση, αλλά είναι επίσης μια διαίρεση που καθορίζεται από τη γεωγραφία. Οι προλετάριοι και οι πλεονάζοντες πληθυσμοί που θα πρέπει να δουλεύουν και να ζουν σε θερμοκρασίες που δεν θα είναι βιώσιμες, θα πρέπει να μεταναστεύσουν, αλλιώς θα πεθάνουν. Φαίνεται πιθανό ότι περίπου πεντακόσια εκατομμύρια έως ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι θα πρέπει να μεταναστεύσουν προς αναζήτηση βιώσιμων κλιματικών συνθηκών μέχρι το 2075 ή το 2100. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτός ο γεωγραφικός προσδιορισμός μάλλον διαιρεί παρά ενοποιεί το προλεταριάτο ως διεθνή τάξη: όπως είδαμε, οι προλετάριοι που δεν ζουν σε περιοχές που θα γίνουν μη κατοικήσιμες θα τείνουν να αντιστέκονται στη μετανάστευση εκείνων που ζουν σε τέτοιες μη βιώσιμες συνθήκες, συνασπιζόμενοι σε βίαια συννοριακά καθεστώτα και νεοφασιστικές μορφές λαϊκιστικής πολιτικής.

Η παραπάνω προοπτική είναι μια νέα μορφή αυτού που ο Μαρξ ονόμασε «διαδικασία διαχωρισμού». Αποτελεί επίσης μια διαφορετική μορφή της αλλοτρίωσης του προλεταριάτου από την ίδια του την εξουσία από εκείνη που ανέλυσε ο Ντεμπόρ. Η αλλοτρίωση αυτή δεν οφείλεται στους διαχωρισμούς των ιεραρχικών οργανώσεων από τον εμμενή αυτοκαθορισμό των εργατικών συμβουλίων. Αντίθετα, οφείλεται στην επίδραση της γεωγραφικής συγκυρίας [contingency] σε μια νέα μορφή της ταξικής σχέσης. Εν τω μεταξύ, ξανά και ξανά, βλέπουμε νέες αποδείξεις της προβλέψιμης αδράνειας του ορυκτού κεφαλαίου: ακόμη και εν μέσω της διστακτικής μετάβασης σε ηλεκτρικά οχήματα και ανανεώσιμα καύσιμα, οι παγκόσμιες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα εξακολουθούν να αυξάνονται. Γεωπολιτικά απρόοπτα [contingencies] όπως ο πόλεμος στην Ουκρανία πάντα караδοκούν για να αντιστρέψουν τις προτεραιότητες. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παίρνει σκληρά μέτρα σε σχέση με τα κινεζικά ηλεκτρικά οχήματα στις αγορές της, ακριβώς επειδή οι κινεζικές κρατικές επιδοτήσεις τα καθιστούν προσιτά. Σε περιοχές με πόρους πετρελαίου και φυσικού αερίου, η καπιταλιστική βασική γραμμή είναι: αν γίνεται ακόμα να βγάλουμε κέρδος από την εξόρυξη ορυκτών καυσίμων, *θα το βγάλουμε*. Εν τω μεταξύ, φαίνεται ότι απέχουμε πολύ από την περίπτωση που το προλεταριάτο θα ενοποιηθεί από τη

σύγκλιση της ανθρώπινης ιστορίας και της φυσικής ιστορίας που προοιωνίζει η κλιματική αλλαγή· αντίθετα, η άνιση γεωγραφική κατανομή του κλιματικού κινδύνου αποτελεί την πιο βίαιη φάση της διαδικασίας του διαχωρισμού στην ιστορία του καπιταλισμού.

Θα μπορούσαμε να εξετάσουμε την ιστορική θέση στην οποία βρισκόμαστε ως προς τη σχέση μεταξύ γνώσης και συλλογικού προσδιορισμού, μέσα από το πρόσφατο έργο του Κοχέι Σάιτο σχετικά με την οικολογική σκέψη του Μαρξ.³⁴ Ο Σάιτο δείχνει με πειστικό τρόπο ότι ο Μαρξ, ιδίως στα μεταγενέστερα σημειωματάρια και επιστολές του, καταλήγει σε μια θέση για τη σχέση μεταξύ της φύσης και του τρόπου παραγωγής που θα μπορούσε να περιγραφεί ως κομμουνισμός της αποανάπτυξης. Υποστηρίζει ότι ο Μαρξ ξεπερνά την προσκόλληση του ιστορικού υλισμού στην τελεολογική άποψη ότι η επέκταση των δυνάμεων της παραγωγής θα οδηγήσει και θα υποστηρίξει τις κομμουνιστικές κοινωνικές σχέσεις, καταλήγοντας αντίθετα σε μια άποψη συμβατή με μια πιο ενδεχομενική [contingent] κατανόηση της ιστορικής «προόδου» και με κομμουνιστικές μορφές κοινοτικής αναπαραγωγής που δεν θα βασίζονται σε αυξανόμενα επίπεδα βιομηχανικής παραγωγής. Είμαι πεπεισμένος από την ανάγνωση του Μαρξ που προτείνει ο Σάιτο και από τα επιχειρήματά του, όχι μόνο ως προς την αναγκαιότητα της αποανάπτυξης, αλλά και ως προς την αναγκαιότητα των κομμουνιστικών κοινωνικών σχέσεων ώστε να επιτευχθεί αυτή η αποανάπτυξη.

Αλλά αυτό που ενοχλεί στην ανάγνωση του Σάιτο είναι ότι η ανάλυσή του για τον Μαρξ μας δείχνει ακριβώς την περίοδο στην οποία μια τέτοια προοπτική θα είχε σημασία: πρόκειται για το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Πώς εμφανίζεται η ιστορία του 20^{ου} αιώνα, αναδρομικά, από τη σκοπιά της οικολογικής σκέψης του Μαρξ; Πρώτα απ' όλα, είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η χρονολόγηση της «Ανθρωπόκαινου» με σημείο εκκίνησης το 1945 εμποδίζει τη ένταξη αυτού που αποκαλείται «η μεγάλη επιτάχυνση» της μεταπολεμικής περιόδου στην πιο μακρά ιστορία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ακόμη και αν οι εκπομπές αυξήθηκαν απότομα μετά το 1945, αυτό είναι το δομικό αποτέλεσμα της ιστορίας της καπιταλιστικής νεωτερικότητας, ειδικότερα από την πρώτη φάση αυτού που ο Μαρξ αποκαλεί «πραγματική υπαγωγή» κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης. Εάν λοιπόν υιοθετήσουμε μια μαρξιστική και κομμουνιστική οπτική γωνία για αυτή τη δομική λογική, η ερώτηση γίνεται: Τι θα ήταν απαραίτητο για να μπορούμε να επέμβουμε στην ιστορία της καπιταλιστικής νεωτερικότητας πριν από τη μεγάλη επιτάχυνση; Η απάντηση είναι: 1) Η επιτυχής διεθνοποίηση της κομμουνιστικής επανάστασης· 2) η δυνατότητα, επομένως, για την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και σχέσεων παραγωγής με έναν τρόπο που δεν καθορίζεται από τον ανταγωνισμό με τα καπι-

34. Kohei Saito, *Capital, Nature, and the Unfinished Critique of Political Economy* (Monthly Review Press, 2017); και *Marx in the Anthropocene: Towards the Idea of Degrowth Communism* (Cambridge University Press, 2022).

ταλιστικά κράτη· 3) σε αυτό το πλαίσιο, η αναγνώριση ότι η διαιώνιση της σχέσης μεταξύ της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και της εξόρυξης ορυκτών καυσίμων θα έχει καταστροφικές επιπτώσεις στο πλανητικό περιβάλλον· 4) ένας ορθολογικός σχεδιασμός της κομμουνιστικής συρρίκνωσης σύμφωνα με αυτή την αναγνώριση. Τώρα, υπήρξε πράγματι μια ιστορική στιγμή στην οποία η διεθνοποίηση της κομμουνιστικής επανάστασης φάνηκε και ίσως ήταν δομικά δυνατή: πρόκειται για το χρονικό διάστημα από τη Ρωσική Επανάσταση το 1917 μέχρι την ήττα της Γερμανικής Επανάστασης το 1919. Από αυτή τη σκοπιά, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε τη μεταπολεμική «μεγάλη επιτάχυνση» ως εξής: *Η υπερθέρμανση του πλανήτη είναι το αποτέλεσμα της ήττας του κομμουνιστικού διεθνισμού μετά τη Ρωσική Επανάσταση*. Παρά το γεγονός ότι τα σοσιαλιστικά κράτη σίγουρα συνέχισαν να εξαρτώνται από ορυκτά καύσιμα καθ' όλο τον 20^ο αιώνα, είναι μόνο η διεθνοποίηση των κομμουνιστικών κοινωνικών σχέσεων που θα μπορούσε να αλλάξει αυτή την εξάρτηση καθιστώντας εφικτές μορφές ορθολογικού σχεδιασμού ανεξάρτητες από τον διακρατικό ανταγωνισμό για τη συσσώρευση κεφαλαίου.

Δεν θέλω να πω ότι οι κομμουνιστές «απέτυχαν» να διεθνοποιήσουν την επανάσταση. Αυτό δεν είναι θέμα απλών λαθών, αποτυχιών της θέλησης ή στρατηγικής. Υπήρχαν πραγματικοί δομικοί και ιστορικοί προσδιορισμοί της πορείας της επαναστατικής ιστορίας· δεν είναι ότι τα πράγματα θα μπορούσαν απλώς να είχαν πάει διαφορετικά. Αυτό που θέλω να πω είναι: η κατανόηση της υπερθέρμανσης του πλανήτη, όχι μόνο ως συνέπεια της καπιταλιστικής νεωτερικότητας, αλλά και ως συνέπεια της ήττας του κομμουνιστικού διεθνισμού και των κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων που θα μπορούσε να είχε καταστήσει δυνατές, προσφέρει όχι μόνο μια μαρξιστική, αλλά και μια κομμουνιστική προσέγγιση της «μεγάλης επιτάχυνσης». Από αυτή την άποψη, οι προτάσεις του Σάιτο και άλλων για την κομμουνιστική ανάπτυξη είναι ταυτόχρονα σωστές αλλά και καθυστερημένες. Έχουν ως προϋπόθεση την ύπαρξη ενός πλαισίου μέσα στο οποίο αυτές οι συνταγές θα μπορούσαν να εφαρμοστούν, και με αυτή την έννοια ο Μαλμ έχει λίγο-πολύ δίκιο: αυτό το πλαίσιο είναι κάτι σαν τη ρωσική επανάσταση, που, εάν κατέληγε στην διεθνοποίηση της, θα έπαιρνε τη μορφή συλλογικής δυνατότητας για καθορισμό [determination] που είναι απαραίτητος ώστε να σταματήσει και να αντιστραφεί η υπερθέρμανση. Αυτό που ονομάζω Απόλυτη Αλλοτρίωση είναι η ιστορική γνώση ότι οι συνθήκες ύπαρξης της δυνατότητας για μια τέτοια αλληλουχία (γεγονότων) έχουν ήδη παρέλθει και ότι η υπερθέρμανση του πλανήτη είναι αποτέλεσμα της ήττας αυτού που νοσταλγικά επικαλούμαστε.

Για να είμαστε σαφείς, αυτό δεν έχει καμία σχέση με μια γενική πολιτική απαισιοδοξία. Αυτό που λέω πολύ μικρή σχέση έχει με προς τα περισσότερα επίπεδα πολιτικού προσδιορισμού: τους τοπικούς αγώνες και τις μορφές κοινωνικής οργάνωσης που αποτελούν το πιο σημαντικό

επίπεδο πολιτικής δραστηριότητας. Αυτό με το οποίο έχει να κάνει είναι αυτό που ο Άντερσον αποκαλεί «συστηματικές προσπάθειες κατανόησης της διαδικασίας του παρελθόντος και του παρόντος, για την παραγωγή ενός προσχεδιασμένου μέλλοντος». Σε αυτό το επίπεδο, η συλλογική ορθολογικότητα της κομμουνιστικής πολιτικής δεν έχει έδαφος για να σταθεί. Το μέλλον της πολιτικής σε διεθνές επίπεδο εμφανίζεται ως μια βίαιη αντιπαράθεση πλούσιων κρατών από τη μια και ανέστιων πληθυσμών από την άλλη, με τα πρώτα να είναι οπλισμένα από την κορφή μέχρι τα νύχια, αποφασισμένα να διατηρήσουν αδιάτρητα τα σύνορά τους και να συντρίψουν κάθε εσωτερική αντίσταση σε αυτή τη διατήρηση· η δύναμη των δευτέρων στηρίζεται μόνο στους καθαρούς αριθμούς, που είναι μεν μια τρομερή δύναμη, αλλά, τελικά, απίθανο να υπερνικήσει τους στρατούς μη επανδρωμένων αεροσκαφών και ρομπότ του παρόντος και του μέλλοντος. Η ρεαλιστική «ελπίδα» σε αυτό το σενάριο δεν είναι η συστηματική παραγωγή ενός προμελετημένου μέλλοντος, αλλά η ικανότητα αυτών που υποβιβάζονται σε γυμνή ζωή [bare life] να τα βγάλουν πέρα μέσα από ενδεχομενικές μορφές συλλογικής υποστήριξης και νομαδικής ανθεκτικότητας. Δεν αποκλείεται η πλήρης αποδιοργάνωση της σημερινής παγκόσμιας τάξης πραγμάτων να οδηγήσει σε μια νέα εποχή διαφορετικά κατανεμημένης συλλογικής ζωής, αυθεντικά πέραν της καπιταλιστικής νεωτερικότητας. Όμως, αυτό που ονομάζω Απόλυτη Αλλοτρίωση συνίσταται στο να γνωρίζουμε ότι το τίμημα θα είναι πολύ υψηλό και ότι ένα τέτοιο μέλλον δεν μπορεί επομένως να αποτελέσει αντικείμενο κατάφασης. Συνίσταται στη γνώση ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο, το αποτέλεσμα της νεωτερικότητας έχει ήδη διαχωριστεί από τον ορθολογικό συλλογικό προσδιορισμό. Είναι αυτός ο διαχωρισμός που εγγράφει την αλλοτρίωση με άμεσο τρόπο στην ορθολογική κατανόησή μας της ιστορίας της νεωτερικότητας.